e-ISSN 3060-5059
DOI: 10.67227

IJTIMOIY-GUMANITAR SOHADA ILMIY-INNOVATSION TADQIQOTLAR

ILMIY METODIK JURNAL

Scientific and Innovative Research in Social and Humanitarian Studies

Vol. 3 • Issue 11

2026

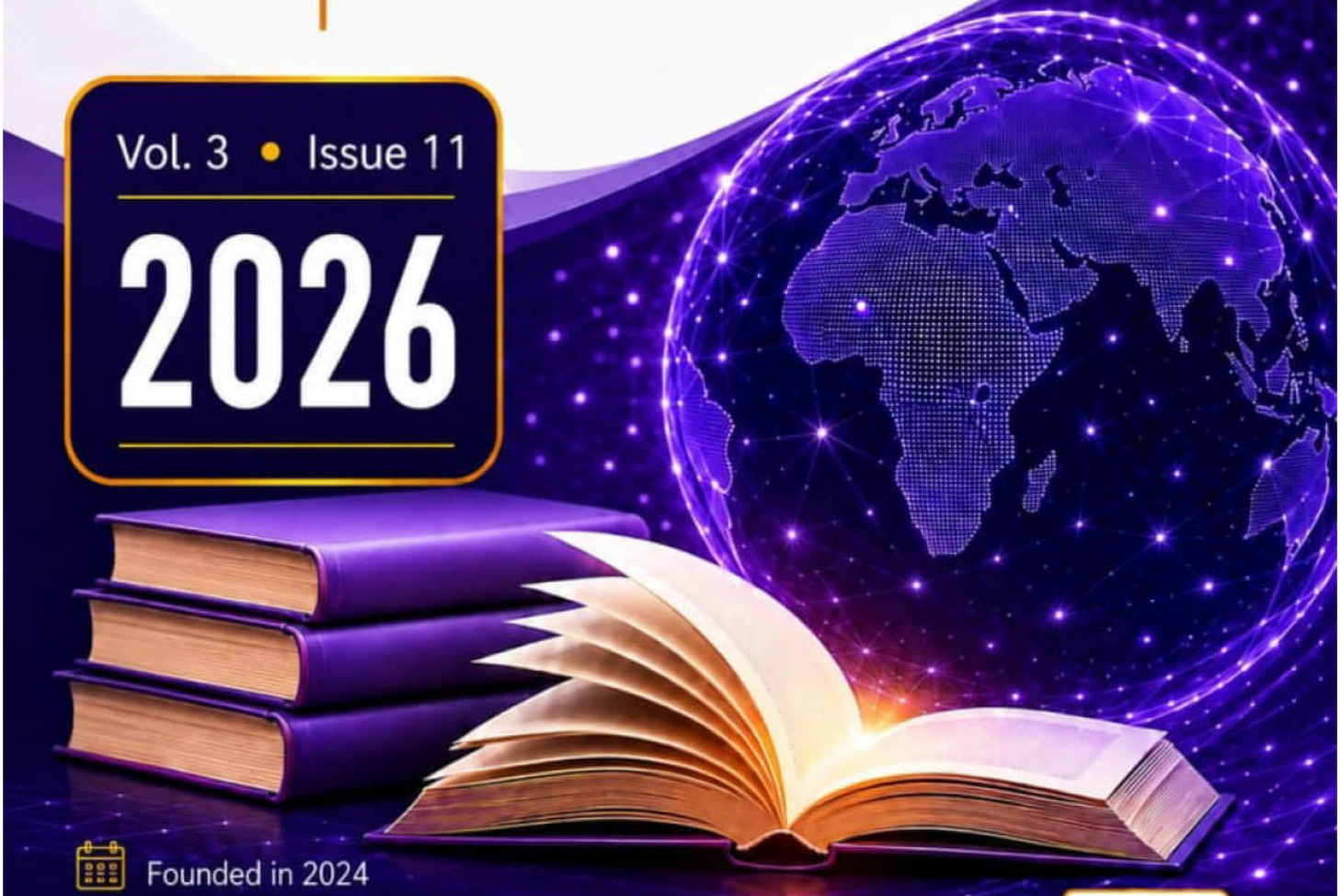

Founded in 2024

publishscience.uz | publish_science_journal@mail.ru

PEER REVIEWED • OPEN ACCESS

ISSN 3060-5059 (Online)
Article / Original paper https://doi.org/10.67227/cshr9k97

BO‘LAJAK O‘QITUVCHILARNING PEDAGOGIK TAFAKKURINI RIVOJLANTIRISHDA METAKOGNITIV STRATEGIYALARDAN FOYDALANISH

Ibrohimova Shahlo Umarali qizi[1]
Temirov Oybek Mamatxo‘ja o‘g‘li[2]

[1]Samarqand shahridagi 28-sonli umumiy o‘rta ta’lim maktabi, o‘qituvchi.
e-mail: shahloibrohimova720@gmail.com **ORCID**: https://orcid.org/0009-0006-8734-3357
[2]Namangan davlat universiteti, katta o‘qituvchi, (PhD).
e-mail: oybektemirov2105@gmail.com **ORCID**: https://orcid.org/0000-0001-7158-7951

Annotatsiya.

Maqolada bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik tafakkurini rivojlantirishda metakognitiv strategiyalardan foydalanish imkoniyatlari yoritilgan. Ilmiy adabiyotlarni qiyosiy tahlil qilish asosida rejalashtirish, monitoring va yakuniy baholash strategiyalarining pedagogik qarorlarni qabul qilish jarayonidagi o‘rni aniqlashtirilgan. Pedagogik tafakkurni baholash uchun uchta ko‘rsatkich taklif etilgan: o‘qitish usulini tanlashni asoslash, dastlabki taxminni o‘quvchilarning javoblari va ish namunalari asosida tekshirish hamda keyingi pedagogik harakatni kuzatilgan natijaga tayangan holda belgilash. Ushbu strategiyalarni pedagogik vaziyatlarni tahlil qilish, darsni loyihalash va mikrodarsdan keyingi refleksiyada qo‘llash yo‘llari ko‘rsatilgan.

Kalit so‘zlar: pedagogik tafakkur, metakognitiv strategiyalar, bo‘lajak o‘qituvchilar, rejalashtirish, monitoring, yakuniy baholash, pedagogik refleksiya.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ МЕТАКОГНИТИВНЫХ СТРАТЕГИЙ В РАЗВИТИИ ПЕДАГОГИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ БУДУЩИХ УЧИТЕЛЕЙ

Иброхимова Шахло Умарали кизи[1]
Темиров Ойбек Маматхужа угли[2]

[1]Общеобразовательная школа № 28 города Самарканда, учитель.
[2]Наманганский государственный университет, старший преподаватель, (PhD).

Аннотация.

В статье раскрываются возможности использования метакогнитивных стратегий в развитии педагогического мышления будущих учителей. На основе сравнительного анализа научной литературы уточнена роль стратегий планирования, мониторинга и итогового оценивания в процессе принятия педагогических решений. Для оценки педагогического мышления предложены три показателя: обоснование выбора метода обучения, проверка первоначального предположения на основе ответов учащихся и образцов их работ, а также определение последующих педагогических действий с учётом наблюдаемых результатов. Представлены способы применения данных стратегий при анализе педагогических ситуаций, проектировании уроков и рефлексии после проведения микроуроков.

Ключевые слова: педагогическое мышление, метакогнитивные стратегии, будущие учителя, планирование, мониторинг, итоговое оценивание, педагогическая рефлексия.

THE USE OF METACOGNITIVE STRATEGIES IN DEVELOPING FUTURE TEACHERS’ PEDAGOGICAL THINKING

Ibrohimova Shahlo Umarali qizi[1]
Temirov Oybek Mamatxo‘ja o‘g‘li[2]

General Secondary School No. 28 in Samarkand, Teacher.
Namangan State University, Senior Lecturer, (PhD).

Abstract.

This article explores the potential of using metacognitive strategies to develop future teachers’ pedagogical thinking. Based on a comparative analysis of scientific literature, the role of planning, monitoring, and final evaluation strategies in pedagogical decision-making is clarified. Three indicators are proposed for assessing pedagogical thinking: justifying the choice of a teaching method, verifying initial assumptions based on students’ responses and work samples, and determining subsequent pedagogical actions based on observed outcomes. The article presents ways of applying these strategies in the analysis of pedagogical situations, lesson design, and reflection following microteaching sessions.

ISSN 3060-5059 (Online)

Keywords: pedagogical thinking, metacognitive strategies, future teachers, planning, monitoring, final evaluation, pedagogical reflection.

Kirish. Bo‘lajak o‘qituvchining kasbiy tayyorgarligi uning dars jarayonida yuzaga keladigan vaziyatlarni tahlil qilishi, pedagogik qarorlarini asoslashi va ularning natijalarini baholay olishida namoyon bo‘ladi. Masalan, o‘quvchi matematik masalani yechishda xatoga yo‘l qo‘ysa, o‘qituvchi xatoning sababini aniqlashi zarur. O‘quvchi masala shartini noto‘g‘ri tushungan, tegishli tushunchani yetarli darajada o‘zlashtirmagan yoki hisoblashda xatoga yo‘l qo‘ygan bo‘lishi mumkin. Har bir holatda pedagogik yordamning shakli ham turlicha bo‘ladi. O‘quvchining fikrlash jarayonini tahlil qilish, ehtimoliy sabablarni taqqoslash va vaziyatga mos yechimni tanlash bo‘lajak o‘qituvchining pedagogik tafakkurini rivojlantirishga qaratilgan tayyorgarlik jarayonida muhim o‘rin tutadi.Ushbu maqolada pedagogik tafakkur ta’limiy vaziyatni tahlil qilish, uning sabablari va shart-sharoitlarini aniqlash, muqobil yechimlarni ko‘rib chiqish hamda tanlangan qarorni dalillar asosida baholashga qaratilgan kasbiy fikrlash jarayoni sifatida talqin etiladi. Metakognitiv strategiyalar bo‘lajak o‘qituvchiga shu jarayonda o‘z fikrlash faoliyatini boshqarish imkonini beradi. Rejalashtirish bosqichida talaba pedagogik maqsadni belgilaydi, mavjud ma’lumotlarni ko‘rib chiqadi va qanday yo‘l tutishini asoslaydi. Jarayon davomida u tanlangan usulning ta’sirini o‘quvchilarning javoblari va topshiriqlarni bajarish jarayoni orqali kuzatadi. Yakuniy baholashda esa kutilgan va kuzatilgan natijalarni taqqoslab, keyingi faoliyatida nimani o‘zgartirish kerakligini belgilaydi.Bo‘lajak o‘qituvchilarni tayyorlashdagi metodik muammo ushbu strategiyalarni pedagogik vaziyatlar bilan bog‘lash va ularning muntazam qo‘llanishini tashkil etishdan iborat. Masalan, pedagogik vaziyatni tahlil qilishda talabaga “Qaysi usulni tanlaysiz?” degan savol bilan bir qatorda “Bu qarorni qaysi dalilga tayanib qabul qildingiz?”, “Qaysi kuzatuv sizni qaroringizni qayta ko‘rib chiqishga undaydi?” kabi savollarni berish mumkin. Bunday savollar talabaning qaror qabul qilishdagi taxminlari va mezonlarini aniqlash imkonini beradi. Darsni loyihalash, mikrodars va pedagogik amaliyot jarayonida esa mazkur yondashuv talabaga o‘z qarorlarini o‘quvchilarning javoblari va ish namunalari asosida qayta tahlil qilish imkonini beradi.Tadqiqotning maqsadi bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik tafakkurini rivojlantirishda rejalashtirish, o‘z fikrlash jarayonini kuzatish va yakuniy baholash strategiyalarining didaktik imkoniyatlarini asoslash hamda ularni pedagogik vaziyatlar tahlili, darsni loyihalash va pedagogik amaliyotga tatbiq etish bo‘yicha uslubiy tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat.

MAVZUGA OID ADABIYOTLAR TAHLILI. Bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik tafakkurini rivojlantirish masalasi o‘qituvchining kasbiy qarorlarini qanday asoslashi va shu jarayonda o‘z fikrlash faoliyatini qanday boshqarishi bilan bog‘liq. L. S. Shulman pedagogik fikrlash va faoliyat modelida o‘qituvchining o‘quv mazmunini tushunishi, uni o‘quvchilar uchun mos shaklga keltirishi, ta’lim jarayonini tashkil etishi, natijalarni baholashi va o‘z faoliyatini refleksiv tahlil qilishi o‘rtasidagi bog‘liqlikni ko‘rsatadi [1]. Ushbu modelga tayangan holda bo‘lajak o‘qituvchining pedagogik tafakkurini uning dars usulini tanlashi, tanlovini asoslashi va o‘quvchilarning javoblariga qarab qarorini qayta ko‘rib chiqishi jarayonida tahlil qilish mumkin.

Metakognitsiyaning nazariy asoslarini J. H. Flavell o‘z fikrlash jarayonlari haqidagi bilimlar va ushbu jarayonlarni kuzatish bilan bog‘liq tajribalar orqali izohlagan [2]. Uning talqinida metakognitiv bilim shaxsning o‘zi, topshiriq va uni bajarishda qo‘llaniladigan strategiyalar haqidagi tasavvurlarini qamrab oladi. Bo‘lajak o‘qituvchi faoliyatida bu jihat pedagogik vaziyat to‘g‘risidagi dastlabki taxminlarni aniqlashda namoyon bo‘ladi. Masalan, talaba o‘quvchining masalani yechishdagi xatosini hisoblashdagi qiyinchilik bilan bog‘lasa, o‘quvchidan yechim yo‘lini tushuntirishni so‘rab, o‘z taxminini tekshirishi mumkin.

G. Schraw va D. Moshman metakognitsiya tarkibida bilish jarayonlari haqidagi bilimlar bilan ushbu jarayonlarni boshqarishni farqlaydilar [3]. Mualliflar rejalashtirish, monitoring va baholashni bilish faoliyatini boshqarishning asosiy tarkibiy qismlari sifatida ko‘rib chiqadilar. Pedagogik tayyorgarlikda bu tasnifni darsni loyihalash va mikrodars jarayoniga tatbiq etish mumkin. Rejalashtirishda talaba usulni tanlaydi va kutiladigan natijani belgilaydi. Monitoring jarayonida o‘quvchilarning javoblari orqali tanlangan usulning ta’sirini kuzatadi. Yakuniy baholashda esa kuzatilgan natijani dars maqsadi bilan taqqoslab, keyingi mashg‘ulot uchun zarur o‘zgarishlarni belgilaydi.

B. Kramarski va T. Michalsky 95 nafar bo‘lajak o‘qituvchi ishtirokida metakognitiv ko‘rsatmalar bilan boyitilgan va bunday ko‘rsatmalarsiz tashkil etilgan ikkita raqamli ta’lim muhitini taqqoslaganlar [4]. Tadqiqotda ishtirokchilarning onlayn refleksiv yozuvlari va o‘z faoliyatlariga bergan baholari tahlil qilingan. Natijalar IMPROVE usuliga asoslangan o‘ziga savol berish strategiyasi talabalarning o‘rganish jarayonini tahlil qilishi va boshqarishiga, shuningdek, texnologiya, pedagogika va fan mazmunini uyg‘unlashtirgan holda darslarni loyihalash ko‘nikmalarini rivojlantirishga yordam berishi mumkinligini ko‘rsatgan. Ushbu tadqiqot darsni loyihalashda talabaning tanlagan usulini qanday asoslashi va o‘z rejasini qanday qayta ko‘rib chiqishini o‘rganish uchun empirik asos yaratadi.

T. Michalsky va B. Kramarski keyingi tadqiqotlarida bajarilgan faoliyatni tahlil qilishga qaratilgan refleksiv savollarni kelgusidagi faoliyatni o‘zgartirishga yo‘naltirilgan savollar bilan to‘ldirish imkoniyatini o‘rganganlar [5]. Bu yondashuvni mikrodarsdan keyingi tahlilda qo‘llash mumkin. Masalan, talaba “O‘quvchilar qaysi bosqichda qiynaldilar va buni qanday aniqladim?” degan savolga javob bergach, “Keyingi darsda topshiriq yoki ko‘rsatmani qanday o‘zgartiraman?” degan savol asosida navbatdagi harakatini belgilaydi. Shu tariqa refleksiya darsda kuzatilgan holatni izohlashdan keyingi pedagogik qarorni asoslashga o‘tish imkonini beradi.

Ko‘rib chiqilgan adabiyotlar metakognitiv strategiyalarni pedagogik tafakkur bilan bog‘lash uchun nazariy va empirik asos yaratadi. Bo‘lajak o‘qituvchilar ishtirokidagi tadqiqotlarda o‘zini o‘zi boshqarib o‘rganish, refleksiya va darsni loyihalash ko‘nikmalari o‘rganilgan [4, 5]. Mazkur maqolada esa rejalashtirish, monitoring va baholash strategiyalarini pedagogik vaziyatni tahlil qilish, muqobil yechimlarni taqqoslash hamda tanlangan qarorni kuzatuv natijasida olingan dalillar asosida qayta ko‘rib chiqish bilan bog‘lashga e’tibor qaratiladi.

ISSN 3060-5059 (Online)

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Tadqiqotda ilmiy adabiyotlarni qiyosiy tahlil qilish metodi qo‘llanildi. Tahlil uchun pedagogik fikrlash, metakognitsiya va bo‘lajak o‘qituvchilarning kasbiy tayyorgarligiga oid beshta ilmiy maqola tanlandi [1–5]. Manbalar uchta mezon asosida qiyoslandi. Birinchi mezon metakognitiv strategiyaning mazmunini, ikkinchisi uni qo‘llash bosqichini, uchinchisi esa strategiyaning pedagogik qarorni asoslash va qayta ko‘rib chiqish bilan bog‘liqligini aniqlashga qaratildi. Dastlab Shulman modelidagi pedagogik fikrlash bosqichlari Flavell, Schraw va Moshman tomonidan yoritilgan metakognitiv jarayonlar bilan qiyoslandi [1–3]. So‘ngra bo‘lajak o‘qituvchilar ishtirokidagi tadqiqotlarda qo‘llanilgan o‘ziga savol berish va refleksiv tahlil topshiriqlari shu mezonlar asosida ko‘rib chiqildi [4, 5]. Qiyoslash jarayonida rejalashtirish strategiyasi dars maqsadi va o‘qitish usulini asoslash bilan, monitoring strategiyasi o‘quvchilarning javoblari asosida dastlabki pedagogik taxminni tekshirish bilan, yakuniy baholash esa kuzatilgan natijaga tayangan holda keyingi dars rejasini qayta ko‘rib chiqish bilan bog‘landi. Mazkur qiyosiy tahlil asosida metakognitiv strategiyalarni pedagogik vaziyatlar tahlili, darsni loyihalash va mikrodars jarayoniga tatbiq etish bo‘yicha uslubiy tavsiyalar shakllantirildi.

TAHLIL VA NATIJALAR. Beshta ilmiy manbaning qiyosiy tahlili rejalashtirish, monitoring va yakuniy baholash strategiyalarini pedagogik qaror qabul qilishning uchta bosqichi bilan bog‘lash imkonini berdi [1–5]. Rejalashtirishda bo‘lajak o‘qituvchi dars maqsadiga mos usulni tanlaydi va o‘z tanlovini asoslaydi. Monitoring jarayonida u o‘quvchilarning javoblari va ish namunalari asosida dastlabki taxminini tekshiradi. Yakuniy baholashda esa kuzatilgan natijani dars maqsadi bilan taqqoslab, keyingi mashg‘ulot rejasiga qanday o‘zgartirishlar kiritish zarurligini belgilaydi. Shu asosda har bir strategiyani amaliy topshiriq va kuzatiladigan ko‘rsatkich bilan bog‘lash taklif etildi.

1-jadval. Metakognitiv strategiyalarni pedagogik tayyorgarlikda qo‘llash

Strategiya	Amaliy topshiriq	Pedagogik tafakkurning kuzatiladigan ko‘rsatkichlari
Rejalashtirish	Darsni loyihalashda ikkita o‘qitish usulini taqqoslash va ulardan birini tanlash	Talaba tanlovini dars maqsadi va o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasiga tayangan holda asoslaydi.
Monitoring	Mikrodarsda o‘quvchidan javobiga qanday kelganini tushuntirishni so‘rash	Talaba o‘quvchining tushuntirishi asosida xato sababi haqidagi dastlabki taxminini tekshiradi va zarur bo‘lsa, yordam usulini o‘zgartiradi.
Yakuniy baholash	Darsdan keyin o‘quvchilarning ish namunalarini dars maqsadi bilan taqqoslash	Talaba keyingi darsda nimani o‘zgartirishini belgilaydi va bu qarorni aniq kuzatuv yoki ish namunasi bilan asoslaydi.

Taklif etilgan yondashuvni matematika fanidan mikrodars misolida ko‘rsatish mumkin. O‘quvchi 1/2 + 1/3 = 2/5 deb yozganida, bo‘lajak o‘qituvchi undan har bir qadamni tushuntirishni so‘raydi. Agar o‘quvchi suratlar va maxrajlarni alohida qo‘shganini aytsa, talaba kasrlarni qo‘shishda birlik ulushlari bir xil bo‘lishi kerakligini ko‘rgazmali tasvir orqali tushuntiradi. Keyin o‘quvchiga o‘xshash topshiriq berib, undan kasrlarni nima uchun umumiy maxrajga keltirish zarurligini izohlashni so‘raydi. Ushbu izoh talabaning tanlagan usulini baholashi va keyingi mashg‘ulotda qanday tushuntirish yoki mashq zarurligini belgilashi uchun dalil vazifasini bajaradi. Tadqiqotning nazariy natijasi sifatida pedagogik tafakkurni baholash uchun uchta ko‘rsatkich taklif etildi. Bular pedagogik tanlovni asoslash, dastlabki taxminni dalillar yordamida tekshirish va keyingi harakatni kuzatilgan natijaga tayangan holda belgilashdan iborat. Ushbu ko‘rsatkichlar pedagogik vaziyatlar tahlili, dars loyihalari va mikrodarsdan keyingi refleksiyani baholash mezonlarini ishlab chiqishda qo‘llanishi mumkin.

XULOSA. Ilmiy adabiyotlarning qiyosiy tahlili bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik tafakkurini rivojlantirishda rejalashtirish, monitoring va yakuniy baholash strategiyalarini izchil qo‘llash uchun nazariy asos yaratdi. Rejalashtirish talabaga dars maqsadi va o‘quvchilarning tayyorgarlik darajasiga mos usulni tanlash hamda o‘z tanlovini asoslash imkonini beradi. Monitoring jarayonida talaba o‘quvchilarning javoblari va ish namunalari asosida o‘z taxminlarini tekshiradi. Yakuniy baholashda esa u kuzatilgan natijalarni dars maqsadi bilan taqqoslab, keyingi mashg‘ulot uchun zarur o‘zgarishlarni belgilaydi. Tahlil asosida pedagogik tafakkurni baholash uchun uchta ko‘rsatkich taklif etildi. Bular pedagogik tanlovni asoslash, dastlabki taxminni dalillar yordamida tekshirish va keyingi harakatni kuzatilgan natijaga tayangan holda belgilashdan iborat. Ushbu ko‘rsatkichlarni dars loyihalari, pedagogik vaziyatlar tahlili va mikrodarsdan keyingi yozma refleksiyani baholashda qo‘llash mumkin. Topshiriqlarda talabaning qanday qarorga kelgani, ushbu qarorni qaysi dalillar bilan asoslagani va yangi ma’lumot asosida uni qanday qayta ko‘rib chiqqani aks etishi lozim. Taklif etilgan strategiyalar va baholash ko‘rsatkichlarini pedagogik amaliyotda sinovdan o‘tkazish ularning bo‘lajak o‘qituvchilarning pedagogik tafakkurini rivojlantirishdagi samaradorligini aniqlash imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Shulman L. S. Knowledge and Teaching: Foundations of the New Reform // Harvard Educational Review. – 1987. – Vol. 57, No. 1. – P. 1–23. – DOI: 10.17763/haer.57.1.j463w79r56455411.
2. Flavell J. H. Metacognition and Cognitive Monitoring: A New Area of Cognitive–Developmental Inquiry // American Psychologist. – 1979. – Vol. 34, No. 10. – P. 906–911. – DOI: 10.1037/0003-066X.34.10.906.
3. Schraw G., Moshman D. Metacognitive Theories // Educational Psychology Review. – 1995. – Vol. 7, No. 4. – P. 351–371. – DOI: 10.1007/BF02212307.
4. Kramarski B., Michalsky T. Preparing Preservice Teachers for Self-Regulated Learning in the Context of Technological Pedagogical Content Knowledge // Learning and Instruction. – 2010. – Vol. 20, No. 5. – P. 434–447. – DOI: 10.1016/j.learninstruc.2009.05.003.
5. Michalsky T., Kramarski B. Prompting Reflections for Integrating Self-Regulation into Teacher Technology Education // Teachers College Record. – 2015. – Vol. 117, No. 5. – DOI: 10.1177/016146811511700507.